

Әмірбекұлы Е.¹, Үкібасова Ғ.С.², Райымбеков Ж.С.³

¹экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті академиялық қызметі және ғылымы жөніндегі проректор, Қазақстан, Астана қ., e-mail: erjanbai@mail.ru

²Ph.D, экономика ғылымдарының кандидаты профессор, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Қазақстан, Астана қ., e-mail: ukubasova_g@mail.ru

³экономика ғылымдарының докторы, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Қазақстан, Астана қ., e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

ИНДУСТРИЯЛЫҚ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ДАМУДЫҢ ЖАҒЫМДЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОРТАСЫ

Мақалада индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамыту мақсатында жағымды экономикалық ортаны қалыптастыру мәселелері зерттелген. Мұндағы ғылыми зерттеуді жүргізуге негіз болған жағдай, ол бүгінгі таңда әлемнің көптеген елдері ұлттық экономикасының тұрақты дамуын инновациялармен және жетілген индустриялық-инновациялық ортамен байланыстырып отыр. Олардың тәжірибесіне көз жүгіртсек, бұл бағытта арнайы мемлекеттік саясат жүргізіліп, ұлттық деңгейде бірқатар маңызды шешімдер қабылданады. Бұл тұрғыда Қазақстан Республикасының Үкіметі де елді инновациялық даму жолына түсіру үшін жан-жақты жағдайлар жасап жатыр. Атап айтқанда, заңнамалық базаны қайта қарап, оны бүгінгі күннің талаптарына сәйкестендіру, отандық индустриялық-инновациялық инфрақұрылым элементтерін қалыптастыру және олардың негізгі мақсаттары мен міндеттерін белгілеу, еліміздің даму институттары арқылы инновациялық жобаларға қаржы бөлу, сондай-ақ, индустриялық-инновациялық жүйенің тиімді дамуын қамтамасыз ету сияқты жұмыстар атқарылды. Әйтсе де, елімізде жағымды экономикалық ортаның қалыптаспауы индустриялық-инновациялық жүйенің дамуына кедергі болып отыр. Ұсынылып отырған мақалада жағымды экономикалық ортаның құраушылары ретінде экономикалық қолдауларды заңдық-құқықтық қамтамасыз ету, инновациялық үрдіске қатысушыларға бірдей жағдай жасау, мемлекет пен жеке сектордың ынтымақтастығын орнату, өндіріс пен ғылымның байланысын ынталандыру, салық жеңілдіктерін беру, венчурлық бизнесті қолдау және дамыту ұсынылған. Жағымды экономикалық ортаны қалыптастыру алуан түрлі, әр салалы технологиялық парктердің пайда болуына; жан-жақты инновациялық қызмет көрсететін технологиялық бизнес-инкубаторлардың ашылуына; жеке сипаттағы, мемлекеттік емес инновациялық қорлардың көбеюіне алып келетіні негізделген.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық қызмет, индустриялық-инновациялық инфрақұрылым, технологиялық парктер, бизнес-инкубаторлар.

Amirbekuly Y.¹, Ukubassova G.S.², Rayymbekov Zh.S.³

¹Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Academic Activity and Science of the Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Kazakhstan, Astana, e-mail: erjanbai@mail.ru

²Ph.D, Professor, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Kazakhstan, Astana, e-mail: ukubasova_g@mail.ru

³Doctor of Economics, Professor of the Department of Economics of the Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Kazakhstan, Astana, e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

Favorable economic development environment industrial and innovative infrastructure

The article explores the formation of a favorable economic environment for the development of industrial and innovation infrastructure. As its main components are determined: legislative and legal support for economic initiatives, creation of equal conditions for participants in the innovation process,

deepening public-private partnership in the implementation of innovative projects, introducing tools to stimulate the interrelation between science and production, encouraging the identification of non-state sources of funding, granting tax breaks and vacations, support and development of venture business. The authors of the article argue that the creation of a favorable economic environment contributes to the creation of new innovation-diversified, as well as the development of existing elements of the industrial-innovative infrastructure, including technology parks, technological business incubators, and non-state innovation funds.

Key words: innovation, innovation, industrial and innovation infrastructure, technology parks, business incubators

Әмірбекұлы Е.¹, Укубасова Г.С.², Райымбеков Ж.С.³

¹Д.э.н., профессор, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Казахстан, г. Астана, e-mail: erjanbai@mail.ru
²Ph.D, к.э.н., профессор, Казахского университета экономики, финансов и международной торговли, Казахстан, г. Астана, e-mail: ukubasova_g@mail.ru
³Д.э.н., профессор, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Казахстан, г. Астана, e-mail: zh_raimbekov@mail.ru

Благоприятная экономическая среда развития индустриально-инновационной инфраструктуры

В статье исследованы вопросы формирования благоприятной экономической среды в целях развития индустриально-инновационной инфраструктуры. Необходимость проведения данного исследования обусловлена переходом мировой экономики на новый этап инновационного развития. Экономически развитые страны связывают качественный рост благосостояния государства с созданием благоприятной экономической среды для развития инновационного предпринимательства. По данному направлению и в Республике Казахстан на государственном уровне принимаются программы по поддержке индустриально-инновационной деятельности, вносятся поправки и дополнения в нормативно-законодательные акты, регулирующие отношения в инновационной среде. Однако, отсутствие благоприятной экономической среды сдерживает развитие индустриально-инновационной системы страны. В качестве основных составляющих благоприятной экономической среды определены: законодательно-правовая поддержка экономических инициатив, создание равных условий участникам инновационного процесса, углубление государственно-частного партнерства в реализации инновационных проектов, внедрение инструментов стимулирования взаимосвязи науки и производства, стимулирование выявления негосударственных источников финансирования, предоставление налоговых льгот и каникул, поддержка и развитие венчурного бизнеса. Авторами статьи утверждается, что создание благоприятной экономической среды способствует созданию новых инновационно-диверсифицированных, а также развитию действующих элементов индустриально-инновационной инфраструктуры, в том числе технологических парков, технологических бизнес-инкубаторов, негосударственных инновационных фондов.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, индустриально-инновационная инфраструктура, технологические парки, бизнес-инкубаторы.

Кіріспе

Экономикада әрбір жүйе мен құрылымның атқаратын негізгі мақсаты мен міндеттері бар. Олардың әрбірі жалпы экономиканың тиімділігін арттыру үшін, жаһандық ортада бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру үшін, халықтың игілігі үшін қызмет етуі заңды.

Бүгінгі күні әлемдік дамудың негізгі ерекшеліктерінің бірі әрбір бәсекеге қабілетті экономиканы қалыптастыруға ынталы елдің ұлттық инновациялық жүйесі мен инновациялық инфрақұрылымының болуы саналады. Алайда, бұл құбылысты қазіргі уақытта туындаған тың өзгеріс деп қабылдауға болмайды. Өйткені ин-

новациялық инфрақұрылымы қалыптасқан және нықтап дамыған елдер баршылық (Colgan Ch.S., Baker C. 2003. б.365-366). Олардың әлемдік нарықтағы үлесі де қомақты. Сонда да болса, дамыған елдердің қатарына кіруге талпыныс білдіріп отырған біздің еліміздің өзінің мүмкіндіктері мен стратегиялық мақсаттарына сай ұлттық инновациялық жүйесі мен инфрақұрылымы болғаны абзал.

Әлемдік экономикада өнімді шығарудың соңғы кезеңіне баса мән беріп, дәл осы үрдісті өздерінің ғылыми-интеллектуалдық және өндірістік күштері арқылы аяқтауды мақсат тұтқан елдер инновацияға бейімді және мемлекеттер қатарына жатқызылады. Бұл үрдіс экономикада

жаңа бағыт – инновациялық инфрақұрылымның қалыптасуы мен қызмет етуіне түрткі болғаны да сондықтан (Appold S.J.2005.p.17-39).

Қазіргі уақытта экономикалық дамудың өлшеуіші ретінде – өндірістің технологиялық әдісінің түбегейлі өзгеруі мен оның бүкіл қоғамның экономикалық әлеуетіне барынша әсері бейнеленеді. Инновациялық өзгерістер тек қоғамның өндірістік күшіне ғана әсер етіп қоймайды, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық үрдістер жүйесінде орталық буын болып табылады. Инновациялық даму тұжырымдарына сәйкес техника мен технологиялардағы инновациялардың әр жана буыны әлеуметтік өмірге әсер ету аясын кеңейтеді (Bass S.J.1998. p.391-403). Сонымен қатар, өндірісі дамыған қоғамдағы адамның өзін-өзі қалыптастыруы мен оның өмір сүру жағдайының жақсаруы да осы технологиялық жаңару мүмкіндіктерімен тікелей байланысты.

Әлемдік экономиканың қарқындап дамуы – адам және интеллектуалдық (зияткерлік) ресурстардың нәтижелі еңбегінің жемісі екені белгілі. Қазіргі заман талабына сай дамыған елдерде тиімді әзірлемелер жүйесі және түрлі қызмет сфераларына жаңа технологиялық шешімдерді енгізуге негізделген инновациялық экономикаға өту үрдісі байқалады. Сонымен бірге табиғи ресурстардың мол болуы маңызды болған дәуір өтіп барады, оның орнына оларды технологиялық дамуды тездету, үдету мақсатында тиімді қолдану мүмкіншілігі үлкен мәнге ие болып отыр. Арзан, сапасы төмен еңбекке негізделген өндіріс кезеңі аяқталуда. Дәл қазіргі қоғам – адамның интеллектуалдық ресурстарына, оның инновацияларды қабылдауы мен жүзеге асыру қабілетіне негізделген қоғам болып қалыптасуда (Casper S., Whitley R. 2004. p.89-106).

Өнеркәсібі жан-жақты дамыған елдер индустриялық әлеуеті қалыптасқан топқа кіреді. Дәл осы топ құрамына кірудің арнайы ережемен белгілемеген шарттары да бар. Солардың қатарына, өнеркәсіптік өнімнің жылдан-жылға артуы, тек көлемінің ғана емес, сапалық және ассортименттік құрамының да көбеюі, шикізаттық сектордың жалпы экономикадағы үлесінің қысқаруы сияқты және басқа да көрсеткіштер бойынша нәтижелі болу жатады. Мұның барлығы да инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру мәселесіне жете мән беріп, оны мемлекеттің арнайы стратегиялық мақсаттарының бірі етіп белгілеуді міндеттейді (Bower D.J.1993. p.114-120).

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында анықтағанымыздай, еліміздегі қазіргі инновациялық инфрақұрылым оның субъектілерінің өзара байланысқан түрде тиімді жұмыс жасауына және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізушілерге кешенді қызмет көрсететін ұйым ретінде қалыптасуына жеткілікті деңгейде ықпал ете алмай отыр. Оның негізгі себептері ретінде мыналарды көрсетуге болады:

– инновациялық инфрақұрылым элементтерінің жұмысындағы тәжірибенің аздығы. Бәрімізге белгілі – тәжірибе тек іс барысында шыңдалады, ал инновациялық орта мен инновациялық нарықтың қалыптаспауы инфрақұрылым элементтерінің жетілуіне қол байлау болып отыр;

– инновациялық әлеуеті бар аймақтардың географиялық алшақтығы, осыған сәйкес оларды түгел қамту мүмкіндігінің болмауы. Қазақстан Республикасы аумағында орналасқан елді-мекендердің бір-бірінен қашық орналасуы олардың арасындағы экономикалық, шаруашылық, ғылыми, өндірістік байланыстарды қарқынды түрде жүруіне қолайлы жағдай туғыза бермейді. Сондай-ақ, еліміздегі өңірлер мен өнеркәсіп салаларының біркелкі дамымауы да инновациялық инфрақұрылым элементтерін кешенді дамытуға мүмкіндік бермеуде;

– жеке сипаттағы инновациялық белсенділіктің тым төмендігі және өндірістік сипаты жоқ салалардағы (сауда-саттық, қызмет көрсету, қаржылық сектор, т.б.) табыстылықтың жоғары болуы. Бұл құбылысты экономистер «экономиканың біржақты дамуы» деп атап жүр. Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, көптеген инновациялардың пайда болуы мемлекеттік емес ұйымдар мен орталықтардың, өндірістердің ықпалынан және белсенділігінен туындайды. Яғни, инновацияның пайда болуына мүдделі топтар белсенділік танытуы тиіс. Ал ұлттық экономикада мұнай-газ, металлургия, отын-энергетика, құрылыс сынды салалардың шектен тыс жоғары табыстылықты қамтамасыз етуі басқа салалардың дамуына үлкен тосқауыл болып отырғаны жасырын емес. Дәл осы себеп ұлттық экономиканың «тартымсыз» немесе табыстылығы төмен салаларына инвестицияның келмеуіне де кері ықпал етіп отыр;

– инновацияға бейімді салалар туралы ақпараттың аздығы. Әдетте, көптеген дамыған елдерде инновацияға қызығушылығы бар тұлғалар үшін мемлекет инновациялық сипаттағы ақпараттарды таратып, олар үшін жасалған қолайлы жағдайлар туралы ке-

нестер беру орталықтарын құрады. Мұндай орталықтар инновациялық нарықты зерттеумен, инновациялық жобаларды дайындауға түскен тапсырыстарды жарнамалаумен және т.б. инновациялық ортаға қатысы бар қызметтермен айналысады;

– елімізде инновациялық нарықтың қалыптаспауы. Басқаша айтқанда, ішкі нарықта инновацияларды дайындайтын және оларды тұтынатын мүдделі топтардың және осы бағытта қызмет көрсететін ұйымдар мен орталықтар жүйесінің дамымауы. Қазіргі кезде еліміздегі инновациялық инфрақұрылым элементтері нақты өндіріспен байланыс жасамай-ақ өздерінің қызметтерін жетілдіргісі келеді. Ал өндіріске икемі жоқ инновациялардың сұранысқа ие болуы да екіталай.

Әлемдік тәжірибені ескере отырып, еліміздегі индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамытудың әдістерін келесі бағыттармен байланыстыру қажет:

1. Іргелі және қолданбалы зерттеулердің нәтижелерін коммерциялық деңгейге жеткізу механизмдеріне сүйенетін елдің ғылыми әлеуеті;

2. Ғылыми-техникалық және өндірістік сфералар арасында байланыстырушы буын болып саналатын инновациялық кәсіпкерлік;

3. Инновациялық қызметті іске асыру үшін қызмет көрсететін және жағдайларды қамтамасыз ететін кешенді инфрақұрылым элементтері;

4. Жағымды экономикалық ортаның салықтық, несиелік, қаржылық, заңдық-құқықтық тетіктері.

Әдебиеттерге шолу

Индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамыту сұрақтары бойынша, соның ішінде жағымды экономикалық ортаны қалыптастыру тетіктері арқылы стратегиялық міндеттерді шешу мәселелерін ғылыми тұрғыда зерттеген бірқатар отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері бар. Олардың қатарына С.М. Лозовский «Модели инновационного развития в мире» тақырыбындағы ғылыми зерттеуінде шет елдерде қалыптасқан инновациялық ортаны белсендірудің жолдарын негіздеп көрсетсе (Лозовский С.М. 2016. б.13-17), ал С.Г. Поляков «Мониторинг инновационных процессов в научно-технической сфере» тақырыбындағы ғылыми еңбектерінде индустриялық-инновациялық инфрақұрылымның ел экономикасына тигізіп жатқан ықпалын анықтау әдістерін ұсынады (Поляков С.Г. 2013. б.62-64).

Қазақстандағы біз қарастырып отырған бағыттың өзекті мәселелерін зерттеп жүрген

ғалым-экономист А. Садықов «Экономический механизм инновационного развития модернизационных процессов в Казахстане» атты ғылыми зерттеуінде экономикалық тетіктерді ұтымды қолдану арқылы елдегі инновациялық ортаны жандандыру бағыттарын жан-жақты ашып көрсете білген (Садықов А. 2017. Б.65-72). Отандық бір топ ғалымдар А. Ашимбаева «Мировой опыт СЭЗ и технопарков» (Ашимбаева А. 2015. б.42-49), С.Ж. Зейнолла «Экономические условия формирования инновационного производства в Казахстане» тақырыбына арнаған зерттеулерінде қол жеткізілген ғылыми қорытындылардың тәжірибеде қолданыс табуына қомақты үлестерін қосты (Зейнолла С.Ж. 2017. Б.8-9).

Нәтижелер мен талқылаулар

Инновациялық-инновациялық инфрақұрылымының дамуы жетілген инновациялық ортаның болуына және сол ортаның тиімділігін қамтамасыз етуші экономикалық механизмнің қалыптасуына мүдделі.

Инновациялық орта деп ғылыми білімдер мен техниканың жетістіктерін өндіріске енгізіп, одан табыс табу мақсатында кәсіпкерлер мен түрлі ұйымдардың, жеке тұлғалардың әрекет етуіне ыңғайлы экономикалық кеңістікті айтуға болады. Оның тиімділігі тек экономика құрылымдарына ғана емес, әлеуметтік салаға да, экологиялық ортаға да, мемлекеттің беделі мен бәсекеге қабілеттілігіне де ықпал етеді.

Экономикалық механизм – ол еліміздің инновациялық әлеуетін дамытуға негіз болатын, оны жүзеге асыру белгілі-бір нәтижелі жетістікке жетуге ықпал ететін қаржылық, экономикалық, салықтық, несиелік және басқа да іс-әрекеттер мен тетіктердің жиынтығы. Дұрыс таңдала білген механизм ұлттық экономикамыздың ұзақ мерзімде инновациялық өркендеуі мен дүниежүзілік нарықта лайықты орын алуына ұтымды жағдай жасауы тиіс. Осы механизмнің маңызды және негізгі құрамдас бөлігі болып – инфрақұрылымды дамытудың жағымды экономикалық ортасы саналады.

Индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамытуға қажетті жағымды экономикалық ортаны қалыптастыру осы инфрақұрылымды құрайтын әрбір элементтің белсенділігі мен тиімділігін арттыру үшін қажет. Өйткені, салық, несие, мемлекеттік қаржыландыру сияқты тетіктерді қолданбай, экономикалық шараларды заңдық-құқықтық қамтамасыз етпей, мұндай құрылымнан жағымды нәтиже күту орынсыз.

Біз осы ғылыми зерттеу аясында индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамытуда жағымды экономикалық органы қалыптастыру саясатының мазмұнын тарқата отырып, оның құраушыларын сипаттаймыз (1-сурет).

Ең алдымен, ол мемлекеттің индустриялық-инновациялық инфрақұрылым аясындағы нормативті-құқықтық актілері және олардың өміршеңдігі. Қабылданған заңдылық құжаттар жалпы инновациялық жүйе мен оның маңызды тармағы – индустриялық-инновациялық инфрақұрылымның элементтерін құруға қатысушы инвесторлардың құқықтары мен мүдделерін қорғай отырып, олардың қалыпты қызметі үшін мемлекеттік кепілдік, қолдау, капиталдың қайтарымдылығына қолғабыс жасау сияқты ұстанымдарды анық көрсетугі тиіс.

Бұл тұрғыда кейбір ғалымдар арнайы инновациялық кодексті қабылдаған дұрыс деп санайды. Онда негізгі түсініктерден бастап, инновациялар мен инновациялық инфрақұрылымға бағытталған шетелдік және отандық инвестицияларды ынталандыру шаралары, инновациялық жобаларды анықтаудың критерийлері, шаруашылық субъектілерін инновациялық және инновациялық белсенді деп бөлу талаптары мен тәртіптері, мемлекеттік қолдау тетіктері мен басқа да жағдайлар белгіленуі керек.

Келесі бағыт – ол инновациялық үрдіске қатысушылардың барлығына бірдей жағдай жасау және оның тәртіптерін белгілеу. Бұл бағыттың негізгі ұстанымы индустриялық-инновациялық даму саясатының басымдықтарына сәйкес «қандай да болсын жеке сипаттағы жеңілдіктерден және преференциялардан бас тартуға» негізделуі тиіс. Бірақ басты басымдық барлық әлеуетті бәсекеге қабілетті, оның ішінде экономиканың шикізаттық емес бағытындағы салаларда жұмыс істейтін экспортқа бағдарланған өндірістерге берілуі керек. Олар, өз кезегінде, ғылымды көп қажет ететін және жоғары технологиялық өндірістерді дамыта отырып, қосылған құны жоғары өнімдерді шығаруға мүдделілік танытулары қажет.

Әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, индустриялық-инновациялық инфрақұрылымға қажетті жағымды экономикалық органы қалыптастыруда мемлекет жеке сектормен ынтымақтастық орната алады. Осындай ынтымақтастықтың неғұрлым ұтымды мысалдары Жапонияда, Швецияда, Түркияда және соңғы отыз жылда өздерінің инновациялық жүйелерінде ірі жетістіктерге жеткен басқа да елдерде бар.

Еуропа елдерінде мемлекет университеттерде жеке сектордың белсенділігін қолдайтын ғылыми-инновациялық инфрақұрылым элементтерін қалыптастырған. Бұл міндетке сай университеттер шағын және орта қалалардың қоғамдық жүйедегі өзіндік орнын қалыптастыратын ғылыми бастамаларын сараптап, оларды жүзеге асыруға ықпал етеді. Автордың пікірінше, дәл осы әдіс Қазақстандағы шағын қалалардың мәселелерін шешуге жақсы үлгі бола алады.

Еуропадағы Швеция мемлекетінің көңіл аударатын өзіндік ерекше тәжірибесі бар. Ол елде мемлекет міндетті түрде ірі корпорациялардың жанынан ғылыми-ізденушілік құрылым қалыптастыру саясатын қолданады. Мұндай саясаттың нәтижесі ғылыми білімдердің тезірек коммерцияландырылып, корпорацияның осы бағыттағы жұмыстарын жандандыруға алып келеді. Себебі, әрбір корпорация өз жанынан құрылған ғылыми-ізденушілік құрылымды жеке қаражатынан қаржыландырады. Тиісінше, ол қаражаттың тез қайтуына және тиімділікпен қайтуына корпорация мүдделі.

Жапонияда жеке секторды Азияның басқа да елдерінің ғылыми-инновация жүйесіндегі бәсекелестерінен қорғау амалдары кеңінен тараған. Ол үшін импортты шектеу, ұлттық валютаны күшейту тетіктері іске қосылады. Инновациялық инфрақұрылымға осындай жағымды орта қалыптастыра отырып, мемлекет экономиканың инновациялық жедел дамуын қамтамасыз ету бойынша негізгі салмақты инновациялық инфрақұрылымның элементтері кеңінен шоғырланған аймақ – технополистерге салады. Бір ерекшелігі, Жапонияның технополистерінде жапон ұлтының дәстүрлері де, мәдениеті де, ұлттық құндылықтары да бірінші кезекке қойылады, яғни жапондық инновациялар елдің болмысымен тығыз байланысып жатыр (Лозовский С.М. 2016. б. 13-17).

Индустриялық-инновациялық инфрақұрылым аясында жағымды экономикалық органы қалыптастыру саясатының келесі тармағы – өндіріс пен ғылым байланысының тиімділігін арттыру (Cricelli L., Gastaldi M., Levaldi N.1997. p.140-152). Яғни, ғылымның өндіріс үшін қажеттілігін қалыптастыру. Қазіргі кезде, өкінішке орай, ғылымның өндірістен өте қатты алшақтап кеткенін аңғарамыз. Енді осы олқылықтың орнын толтыру міндеті тұр. Бұл орайда, біздің пікірімізше, мына тетіктерді іске қосқан жөн:

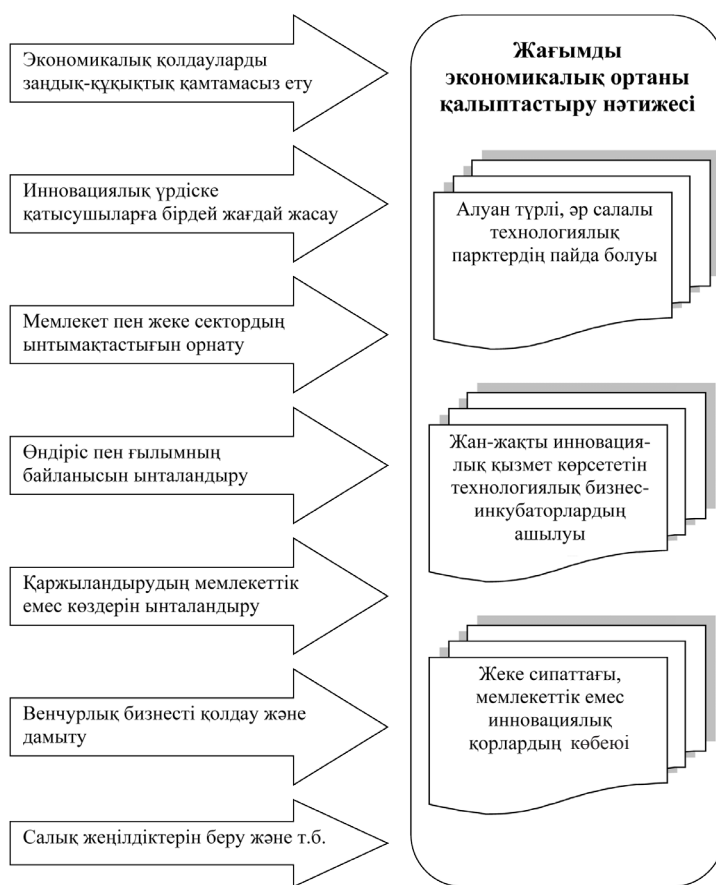
- арнайы ғылыми зерттеулер жүргізіп, оның нәтижелерін өндіріске енгізген кәсіпорындарға салық жеңілдіктерін беру. Мәселен, ғылыми

қызметкерлердің еңбек ақы қорын әлеуметтік салықтан босату. Бұл тетік кәсіпорындардың ғылыми кадрларға көңіл бөліп, оларды өндіріске тартуға ықпал етеді;

– мемлекет тарапынан әрбір ғылыми-зерттеу ұйымына нақты бір кәсіпорындармен байланыс жасауын міндеттеу. Бұл жердегі басты қағида – мемлекет байланыстың мұндай түрлерін қолдай отырып, оларға екі-үш жыл көлемінде гранттарды жеңіп алуға мүмкіндік жасау (құжаттарды дайындауға көмектесу, ақпараттық қолдау көрсету және т.б.). Ал егер мұндай ғылыми-зерттеу орталығы мемлекеттің үмітін

ақтамаса, оны ғылыми-зерттеу орталығы статусынан айыру.

– ғылыми кадрларды материалдық ынталандыру жүйесін қайта дайындау. Бүгінгі күні еліміздегі ғылыми кадрларды ынталандыру тетігі тиімсіз және инновациялық ортаның дамуына ықпал ете алмайды. Олай дейтініміз, қазіргі білікті жастар ғылыммен емес, бизнеспен айналысуға ынталы. Ал егер осы жастардың білікті де білімді құрамын ғылымға тарта біліп, олардың ақыл-ой жетістіктерін инновация саласына пайдалансақ, біздің ұтарымыз көп болар еді.

1-сурет. Индустриялық-инновациялық инфрақұрылымның жағымды экономикалық ортасының құраушылары

Бұл тетіктердің жүзеге асуына индустриялық-инновациялық инфрақұрылымның негізгі элементтері барынша атсалысулары керек. Әзірше еліміздегі технопарктер мен технологиялық бизнес-инкубаторлардың қазіргі қызметі мен саясаты ғылыми ортаның қалыптасуына жағымды ықпал етіп отырған жоқ. Еліміздегі индустриялық-инновациялық инфрақұрылым-

ның элементтері көбіне ғылыми жобалармен емес, дәстүрлі жобалармен айналысуда. Себебі, дәстүрлі жобаларды жүргізудің тәуекелі де төмен, шығындылығы да аз. Ал инновациялық жобаларды жүзеге асыру барысында кездесетін бірқатар кедергілер оларды бұл бағытқа бет бұрғызбай отыр. Олар: инновациялық жобалардың өмірлік кезеңінің қысқа болуы, тәуекелділіктің

жоғары болуы, жобаның шын мәнінде нарықта сұранысқа ие болатынына күмәнділік және т.б. (Стуз А.2005. Р.32-49).

Еліміздегі жоғары оқу орындары да инновациялық ортаға қажетті кадрларды дайындауға әлі де қауқарсыз болып отырғаны жасырын емес. Себебі, көптеген университеттерде білікті кадрларды дайындайтын сапалы профессорлық-оқытушылық құрам жасақталмаған. Білікті ғылыми кадрлардың білім жүйесінен бизнес жүйесіне ауысуы әлі де жалғасуда.

Индустриялық-инновациялық инфрақұрылымға қажетті жағымды ортаны қалыптастырудың тағы да бір тетігі, ол – венчурлық бизнесті қолдау. Венчурлық бизнесті дамыту инновациялық қызметке жеке капиталдың тартылуына, олардың қаупін төмендетуге, инновациялардың коммерцияландыру саласында мемлекет пен жеке кәсіпкерліктің өзара тиімді әсерлесу жүйесінің қалыптасуына көмектеседі (Dohse D., Schertler A. 2003. p.29).

Әлемде инновациялық инфрақұрылымға жағымды экономикалық орта қалыптастыру тәжірибесі қаншалықты көп болғанымен де, олардың ішінен Қазақстан экономикасы үшін ең қолайлысын, тиімдісін елдің ұлттық, экономикалық, ғылыми-техникалық ерекшеліктеріне қарай таңдаған жөн. Бұл шетелдік тәжірибені бірден көшіре салу емес, керісінше олардың инновацияны қолдау тетіктерін зерттеп, соның негізінде қазақстандық моделін қалыптастыру үшін қажет (Dohse D., Schertler A. 1990. p. 251-266). Сонымен, инновациялық инфрақұрылымы дамыған елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, назарға алатын бірнеше қағидаларды атап көрсетуге болады.

Ең алдымен, бұл инновациялық өсудің ұлттық моделін жасақтау, яғни мемлекет пен жеке бизнес арасындағы әріптестікті нығайту. Экономиканың инновациялық дамуын тек бюджеттік қаражаттармен қамтамасыз ету мүмкін емес. Бірақ, үкіметтен бөлінген қаражаттар инновациялық үрдістің негізгі катализаторы болып табылады. Оған мысал ретінде Израильдегі венчурлық индустрияның дамуын келтіруге болады. Израиль елінің үкіметі ұлттық венчурлық индустрияны дамыту үшін он шақты жеке инвестициялық қорлардың бастапқы капиталының 40% (100 млн. доллар) қаржыландырылған. Осының нәтижесінде айналдырған бес-алты жылдың ішінде активтері 100 млрд. долларды құрайтын және жоғары технологиялық фирмалардың қарқынды өсуін ынталандыратын 100-ге жуық венчурлық инвестициялық компаниялар құ-

рылған (Dorf R.C., Worthington K.K. 1990. p. 251-266).

Екіншіден, инфрақұрылым элементтерінде жүзеге асатын инновациялық жобаларды мемлекет және жеке бизнес тарапынан екі жақты қаржыландыру, бірақ басқару мәселелерін бизнестің өз қолында қалдыру. Мемлекет тарапынан инновациялық қызметті реттеуге шектен тыс араласу әдетте, ортақ бағдарламалардың сәтсіздігіне әкеледі. Қазақстан ғылыми зерттеу орталықтарында қаншама жобалар жинақталғанымен олар тек әлеуетті байлық болып қана сақталуда (Duranton G., Puga D. 2001. p.1454-1477). Себебі жинақталған білімдердің жүзеге асырылып, іске қосылып жатқандарын қолмен санап алуға да болады.

Үшіншіден, инновациялық бастамаларды мемлекеттік қолдаудың нақты тетіктерін анықтау. Мәселен, көптеген дамыған елдердің ғылыми-техникалық саясаты негізінен жанама реттеу әдістерімен жүргізіледі. Инновациялық инфрақұрылымның дамуын жанама реттеу тетіктері ондағы инвестициялық климаттың қолайлылығын қамтамасыз етуге, ғылыми-инновациялық жобалар түріндегі ұсыныстардың пайда болуын ынталандыруға бағытталған (Etzkowitz H.2002. p.115-128).

Төртіншіден, инновациялық инфрақұрылымның айналасына инновацияға бейімді шағын және орта бизнесті топтау. Әлемдік тәжірибеде мұндай қадам инновациялық ортаны дамытудың басты шарты ретінде саналады. Шағын және орта инновациялық фирмалар жетілген инновациялық инфрақұрылым элементтерінің жанына топтасып, инфрақұрылым ішінде қызмет жасап жатқан кәсіпорындар мен олардың жобаларына қажетті өнімдер шығаруға, жұмыстар орындауға негізделеді (Formica P.2002. 299 p.).

Индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамытудың маңызды экономикалық құраушысы ретінде салық жеңілдіктерін енгізуді айтпай кетуге болмайды. Көптеген елдер дәл осы салық жеңілдіктерін беру арқылы инновациялық инфрақұрылымның дамуын қамтамасыз ете алды (Grayson L.1998. p.17-22). Әлемдік тәжірибеге сай, біздің елде де индустриялық-инновациялық инфрақұрылым шеңберінде салықтың келесідей жеңілдіктерін енгізген жөн деп санаймыз:

1) Инновациялық мақсаттарға салық несиесін беру, яғни инновациялық жобаларды жүзеге асыруға қажетті қаражатты кәсіпорынның салық аударымдарынан белгілі бір кезеңге шегеру. Бұл қадам кәсіпорынға банктен немесе басқа

да қаржы ұйымынан несие алмай-ақ, арнайы гранттарға қатыспай-ақ кішігірім жобаларды орындауға мүмкіндік береді (Gwynne P.1993. p.12-15).

Салық несиесі көбіне жаңа құрал-жабдықтарды, технологияларды енгізу барысында қолданылады. Мәселен Жапонияда несие көлемі енгізілетін құрал-жабдық құнының 53% (электрондық техника мен жабдықтарға), Ұлыбританияда 50% (жаңа техникаларды, технологияларды енгізудің алғашқы жылы), Канадада 10-15% (кәсіпорынның орналасқан жеріне байланысты), Ирландияда 100% құрайды. АҚШ-та салық несиелері энергетикалық жабдықтарға ғана беріледі. Ресейде салық несиесі бір жылдан бес жылға дейінгі мерзімде беріледі. Бірақ салық несиесінің мөлшері кәсіпорынның бір жылда мемлекетке төлейтін барлық салық мөлшерінің 60%-нан аспауы керек. Салық ставкасы Ресейдің Орталық банкі бекіткен пайыз мөлшерлемесінің $\frac{1}{2}$ деңгейінен кем емес және $\frac{3}{4}$ деңгейінен аспайтын мөлшерде қолданылады.

Әлемнің басқа да елдерінде салық несиесін берудің өзіндік тәртіптері бар, олар: көлемді және өспелі болып бөлінеді. Көлемді несиелер ғылыми зерттеулер мен инновацияларға бөлінетін шығындардың өсуіне қарай ұлғайып отырады. Мәселен Бельгия, Швеция, Италия елдерінде ғылыми зерттеулерге бөлінген шығындар 100% салық несиесі есебінен жабылады. Австралияда, Норвегияда, Австрияда, Малайзияда 75%-ға дейін жетеді.

Өспелі несиелер есепті кезеңдегі ғылыми және инновациялық мақсаттағы шығындардың өткен кезеңмен салыстырғандағы өсу қарқынымен анықталады. Бұл несиелер шығындар орын алғаннан кейін ғана беріледі. Францияда жылына 5 млн франктен аспайтын шығын сомасына 50% несие берілсе, Жапония мен АҚШ-та ол шама 20%-ға тең. Бірақ аталған шығындар тек жаңа өнімдерді шығару мен жаңа технологиялық үрдістерді дайындауға ғана бағытталуы керек.

2) Инновациялық шығындардың өсіне қарай регрессивті түрде корпоративтік табыс салығын енгізу. Осы арқылы кәсіпорындарды инновациялық қызметтің көлемін арттыруға, жаңа өнімдерді зерттеуге ынталандыруға болады. Мұндай салық түрі Жапонияда, Оңтүстік Кореяда, Ұлыбританияда енгізілген. Жапонияда корпоративтік табыс салығы 10%-дық мөлшерге дейін төмендетілсе, Оңтүстік Кореяда ол шама 7%-ға дейін, ал Ұлыбританияда 1%-дық деңгейге жетеді.

3) Инновациялық жобаларды жүзеге асырып, одан пайда тапқан кәсіпорындарға «салық ка-

никулдарын беру». Инновациялық жобалардың саны артқан сайын еселі түрде демалыс мерзімін де ұзартып отыру. Бұл әдіс АҚШ-та кең тараған. Салықтан босатылуға талпынған көптеген фирмалар инновациялық жобалармен айналысуға өздері қызығушылық танытып отырады.

4) Инновациялық кәсіпорындардың акцияларын иемденген жеке және заңды тұлғалардың дивиденттеріне жеңілдетілген жеке табыс салығын енгізу. Мұндай салық түрі Оңтүстік Корея мен Малайзия мемлекеттерінің тәжірибесінде бар. Осы жеңілдік арқылы инновациялармен айналысатын кәсіпорындарға акция шығару арқылы өз қызметтеріне қосымша капитал тартуға мүмкіндік жасалады (Heitzman J. 1999. p.2-11). Жеке және заңды тұлғалар осындай кәсіпорындардың акционерлеріне жасалатын жеңілдікке қызығып, олардың құнды қағаздарына сұраныс білдіреді.

5) Ғылыми-инновациялық әзірлемелерді, интеллектуалдық меншікке кіретін материалдық емес активтерді қолдана отырып қызметін жүзеге асырған және ол қызметінен пайда тапқан заңды тұлғаларға тиісінше корпоративтік табыс салығын төмендету. Салықтың мұндай түрі ғылыми сыйымды өнімдерді көптеп өндіруге жағдай жасайды. Оның мысалдарын Жапония, АҚШ, Канада, Швеция сияқты мемлекеттерден алуға болады.

6) Инновациялық кәсіпорындардың салық салғанға дейінгі табысының бір бөлігін арнайы есеп-шоттарға салу, егер де кейіннен кәсіпорын бұл қаражатты инновациялық мақсаттарға жұмсаса, оған жеңілдетілген мөлшерде салық салу. Салықтың дәл осы түрі Финляндия мен Германияда қолданылады. Ол мемлекеттерде жеңілдетілген табыс салығының мөлшері 20%-дан 5%-ға дейінгі аралықта болады.

7) Инновациялық инфрақұрылым шеңберіндегі кәсіпорындарға жеделдетілген амортизация әдісін қолдану. Мәселен Жапонияда жеделдетілген амортизация жүйесі энергияны үнемдейтін құрал-жабдықтарды қолданатын немесе ресурстарды тиімді пайдаланатын әрі қоршаған ортаға залалы тимейтін жабдықтармен жұмыс жасайтын компанияларға енгізіледі. Оның мөлшері 10%-дан 50%-ға дейін жетеді.

Ұлыбритания мен Германияда инновациялық қызметке пайдаланылатын техникалық құралдардың бастапқы құнының 40%-ын бірінші жылы қайтарып алуға рұқсат етілген. Ал Швецияда құрал-жабдықтың қызмет ету мерзімі үш жылдан аспаса оның құнын алғашқы жылдың өзінде-ақ қайтаруға мүмкіндік бар.

Қорытынды

Осы айтылғандардың барлығы да, еліміздегі индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды сапалық тұрғыда дамыту үшін оған жағымды экономикалық ортаны қалыптастыру қажет екендігін көрсетті. Тиісінше, экономикалық қолдауларды заңдық-құқықтық қамтамасыз ету; инновациялық үрдіске қатысушыларға бірдей жағдай жасау; мемлекет пен жеке сектордың ынтымақтастығын орнату; өндіріс пен ғылымның байланысын ынталандыру; қаржыландырудың мемлекеттік емес

көздерін ынталандыру; венчурлық бизнесті қолдау және дамыту; салық жеңілдіктерін беру және т.б. аталған жағымды ортаның міндетті құраушылары болуы тиіс.

Тұжырымдап айтқанда, индустриялық-инновациялық инфрақұрылымды дамытудың жағымды экономикалық ортасы әлемдік инновациялық ортаның жалпы жағдайына, қоғам мен ғылыми-техникалық прогрестің дамуына, адамзат мәдениеті мен ой-санасына, экология талаптарына, сонымен қатар, еліміздің нақты мүмкіндіктері мен стратегиялық өркендеу бағыттарына сай жасақталуы керек.

Әдебиеттер

- Appold S.J. Location patterns of US industrial research: mimetic isomorphism and the emergence of geographic charisma // *Reg. studies.* – Oxford etc., 2005. – Vol. 39, № 1. – P. 17-39.
- Bass S.J. Japanese research parks: national policy and local development // *Reg. studies.* Oxford etc. – 1998. – Vol. 32, № 5. – P. 391-403.
- Bower D.J. Successful joint ventures in science parks // *Long range planning.* Oxfordetc. – 1993. – Vol. 26, № 6. – P. 114-120.
- Casper S., Whitley R. Managing competences in entrepreneurial technology firms: a comparative institutional analysis of Germany, Sweden and the UK // *Research policy.* Amsterdam. – 2004. – Vol. 33, № 1. – P. 89-106
- ColganCh.S., Baker C. A framework for assessing cluster development // *Econ. development quart.* Newbury Park, 2003. – Vol. 17, № 4. – P. 352-366 Bibliogr.: p. 365-366.
- Cricelli L., Gastaldi M., Levaldi N. A system of science and technology parks for the Rome area // *Intern. j. of technology management = J. intern. de la gestion technologique.* Geneva, 1997. – Vol. 13, № 2. – P. 140-152.
- Cruz A. By walking, we make the road: The different methodologies of technology incubators for popular cooperatives in Brazil // *Rev. of intern. coop.* Geneva. – 2005. – Vol. 98, № 1. – P. 32-49.
- Dohse D., Schertler A. Explaining the regional distribution of new economy firms: A count data analysis. Kiel: Kiel inst. for world economics, 2003. – 29 P
- Dorf R.C., Worthington K.K.F. Technology transfer from universities and research laboratories // *Technological forecasting a. social change.* N.Y., 1990. – Vol. 37, №3. – P. 251-266.
- Duranton G., Puga D. Nursery cities: urban diversity, process innovation, and the life cycle of products // *Amer. econ. rev.* Nashville, 2001. – Vol. 91, № 5. – P. 1454-1477.
- Etzkowitz H. Incubation of incubators: innovation as a triple helix of university- industry-government networks // *Science a. publ. policy.* – Guildford, 2002. Vol. 29, № 2. – P. 115-128.
- Formica P. Industry and knowledge clusters : Principles, practices, policy / Univ. of Tartu. Fac. of economics a. business administration. Tartu: Tartu univ. press, 2002. – 299 p.
- Grayson L. Science parks and innovation in the UK // *Science, technology a. innovation.* – Lancaster. – 1998. – Vol. 11, № 3. – P. 17-22.
- Gwynne P. Directing technology in Asia's «dragons» // *Research technology management.* – Lancaster. – 1993. – Vol. 36, № 2. – P. 12-15.
- Heitzman J. Corporate strategy and planning in the science city : Bangalore as «Silicon valley» // *Econ. a. polit. weekly.* Bombay, 1999. – Vol. 34, № 5. – P. 2-11.
- Ашимбаева А. Мировой опыт специальных экономических зон и технопарков // *Промышленность Казахстана*, 2015, №10, Б. 42-49.
- Зейнолла С.Ж. Экономические условия формирования инновационного производства в Казахстане // *Аль Пари*, 2017, № 1-2, Б. 8-9.
- Лозовский С.М. Модели инновационного развития в мире // *Экономика и управление в зарубежных странах*, 2016, №9, Б. 13-17.
- Поляков С.Г. Мониторинг инновационных процессов в научно-технической сфере // *Инновации*, 2013, №5, Б. 62-64.
- Садықов А. Экономический механизм инновационного развития модернизационных процессов в Казахстане // *Евразийское сообщество*, 2017, №3, Б. 65-72.

References

- Appold S.J. Location patterns of US industrial research: mimetic isomorphism and the emergence of geographic charisma // *Reg. studies.* – Oxford etc., 2005. -Vol. 39, № 1.-P. 17-39.
- Bass S.J. Japanese research parks: national policy and local development // *Reg. studies.* Oxford etc. – 1998. – Vol. 32, № 5. – P. 391-403.
- Bower D.J. Successful joint ventures in science parks // *Long range planning.* Oxfordetc. – 1993. – Vol. 26, № 6. – P. 114-120.
- Casper S., Whitley R. Managing competences in entrepreneurial technology firms: a comparative institutional analysis of Germany, Sweden and the UK // *Research policy.* Amsterdam. – 2004. – Vol. 33, № 1. – P. 89-106
- ColganCh.S., Baker C. A framework for assessing cluster development // *Econ. development quart.* Newbury Park, 2003. – Vol, 17, № 4. – P. 352-366 Bibliogr.: p. 365-366.
- Cricelli L., Gastaldi M., Leviaidi N. A system of science and technology parks for the Rome area // *Intern, j. of technology management = J. intern, de la gestion technologique.* Geneva, 1997. – Vol. 13, № 2. – P. 140-152.
- Cruz A. By walking, we make the road: The different methodologies of technology incubators for popular cooperatives in Brazil // *Rev. of intern, coop.* Geneva. – 2005. – Vol. 98, № 1. – P. 32-49.
- Dohse D., Schertler A. Explaining the regional distribution of new economy firms: A count data analysis. Kiel: Kiel inst. for world economics, 2003. – 29 P
- Dorf R.C., Worthington K.K.F. Technology transfer from universities and research laboratories // *Technological forecasting a. social change.* N.Y., 1990.-Vol. 37, №3.-P. 251-266.
- Duranton G., Puga D. Nursery cities: urban diversity, process innovation, and the life cycle of products // *Amer. econ. rev.* Nashville, 2001. – Vol. 91, № 5. -P. 1454-1477.
- Etzkowitz H. Incubation of incubators: innovation as a triple helix of university- industry-government networks // *Science a. publ. policy.* -Guildford, 2002. Vol. 29, № 2. – P. 115-128.
- Formica P. Industry and knowledge clusters : Principles, practices, policy / Univ. of Tartu. Fac. of economics a. business administration. Tartu: Tartu univ. press, 2002. – 299 p.
- Grayson L. Science parks and innovation in the UK // *Science, technology a. innovation.* – Lancaster. -1998. – Vol. 11, № 3. – P. 17-22.
- Gwynne P. Directing technology in Asia's «dragons» // *Research technology management.* – Lancaster. – 1993. – Vol. 36, № 2. – P. 12-15.
- Heitzman J. Corporate strategy and planning in the science city: Bangalore as «Silicon valley» // *Econ. a. polit. weekly.* Bombay, 1999. – Vol. 34, № 5. – P. 2-11.
- Ashimbayeva A. (2015) Mirovoy opyt spetsial'nykh ekonomicheskikh zon i tekhnoparkov [World experience of special economic zones and technoparks], *Industry of Kazakhstan*, vol.1, no 10, pp.42-49.
- Zeynolla S.Zh. (2017) Ekonomicheskiye usloviya formirovaniya innovatsionnogo proizvodstva v Kazakhstane [Economic conditions for the formation of innovative production in Kazakhstan], *Al Pari*, no 1-2, pp. 8-9.
- Lozovsky S.M. (2016) Modeli innovatsionnogo razvitiya v mire [Models of innovative development in the world], *Economics and management in foreign countries*, no 9, pp.13-17.
- Polyakov S.G. (2013) Monitoring innovatsionnykh protsessov v nauchno-tekhnicheskoy sfere [Monitoring of innovative processes in the scientific and technical sphere], *Innovations*, no 5, pp.62-64.
- Sadykov A. (2017) Ekonomicheskiy mekhanizm innovatsionnogo razvitiya modernizatsionnykh protsessov v Kazakhstane [The economic mechanism of innovative development of modernization processes in Kazakhstan], *The Eurasian community*, no 3, pp.65-72.